

HUDI JÓZSEF

Trianon és a Dunántúli Református Egyházkerület

Magyarország történetében új korszak kezdődött az első világháború után, amelyet meghatározott, hogy hazánk a vesztesek oldalán fejezte be az első világháborút. A győztes hatalmak – élükön Franciaországgal – elérkezettnek látták az időt a Habsburgok közép-európai hatalmának megszüntetésére, az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolására. Ausztriát az 1919. szeptember 10-én Saint Germain-ben megkötött békében az elvesztett területekért (Dél-Tirol, Görz, Trieszt és Isztria Olaszországhoz csatolásáért) nyugat-magyarországi területekkel kárpótolták, míg Magyarország minimális igényeit – hogy népszavazás döntsön a vitatott területek hovatartozásáról – csak Sopron esetében vették figyelembe.

A versailles-i Kis-Trianon palotában 1920. június 4-én aláírt békeszerződés értelmében Magyarország területének mintegy kétharmadát, népességének közel 60 %-át veszítette el. Az ország területe 283.000 négyzetkilométerről 93.000 négyzetkilométerre csökkent, lakossága 18,2 millióról 7,6 millióra apadt, miközben 3,3 millió magyar került a szomszédos országokba. A szerződés aláírása idején gyászolt az ország: az iskolákban szünetelt a tanítás, az üzletek bezártak és minden településen megszólaltak a harangok. A Területvédő Liga tüntetést szervezett a békediktátum elleni tiltakozásul.

A győztes antant hatalmak a békeszerződésben maguknak a Magyarországgal folytatott nemzetközi kereskedelembe a legnagyobb kedvezményt biztosították, s arra törekedtek, hogy Magyarország haderejét alkalmatlanná tegyék bármiféle katonai akcióra. A magyar hadsereg békelétszámát 35.000 főben szabták meg, megszüntették az általános hadkötelezettséget, korlátozták a fegyverzetet. Az előírások betartását nemzetközi katonai ellenőrző bizottság garantálta. A kisantant államok (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) ezt követően egymással kétoldalú kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötöttek, hogy határaikat megvédjék bármiféle magyar támadás ellen.

Magyarország, a király nélküli királyság ettől kezdve a nemzeti öntudatot és igazságérzetet súlyosan sértő igazságtalanság felszámolására törekedett, s külpolitikájának tengelyébe a kisebbségi helyzetbe került magyarság jogvédelmét, illetve a területi revíziót állította. A régi határok visszaállítására rövidesen ima és jelmondat is született, melyet minden állampolgár megtanult. A védőligák szövetségének pályázatán Papp-Váry Elemérné „nemzeti imája” nyert: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy isteni örök igazságban, hiszek Magyarország feltámadásában, ámen.” A jelmondat a területi igényt fejezte ki közérthetően: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”. A magyar külpolitika céljai eléréséhez az 1920-as években Olaszország, a következő évtizedben a hitleri Németország támogatását is megszerezte. A külpolitika irányítói arra törekedtek, hogy kitűzött céljaikat minél kisebb „ellentételezéssel” valósítsák meg, s ne kötelezzék el magukat végérvényesen egyik hatalom mellett sem.

Az ország megcsonkítása következtében egyházkerületünk is súlyos veszteségeket szenvedett, hiszen a felvidéki reformátusság Csehszlovákiához, a nyugat-magyarországi reformátusság (Felsőőr) részben Ausztriához (Burgenlandhoz), részben (Szécsiszentlászló/Motvarjevica és társegyházai) Szerb-Horvát-Szlavon Királysághoz (1929-től Jugoszláviához) kerültek. Pécs és környékét a szerbek szállták meg. A Baranya-Baja Szerb Magyar Köztársaság bukásáig, Pécs 1921. augusztus 22-én történt visszafoglalásáig a Belsősomogyi Református Egyházmegye déli része is szerb fennhatóság alá került.

A kiegyezés-kori dunántúli egyházkerület 1734-ben alakult ki, amikor az ellenreformációtól megtépázott felsődunamelléki és a szintén megfogyatkozott dunántúli püspökséget összevonták. Az egyházkerület a türelmi rendeletig (1781) sok üldözésnek volt kitéve, azt követően azonban újra virágzásnak indult.

Az első világháború előtt 9 egyházmegyében (a barsi, belsősomogyi, drégelypalánki, komáromi, mezőföldi, őrségi, pápai, tatai és veszprémi egyházmegyében) 286 anyaegyház, 14 misszói és 65 leányegyház működött, melyeknek lélekszáma 251.060 főt tett ki.

Az egyházkerület hatalmas területet fogott össze: a *Belsősomogyi Egyházmegyéhez* tartozott Somogy vármegye nyugati fele, s a külmisssziós tevékenységnek köszönhetően Pozsega megyében Daruvár és Brekinszka anyaegyházak, továbbá Belovármegyében Nagypisánicza missziói egyház és Fiume evangélikus-református egyesült anyaegyháza.

Az egyházkerület a Nyugat-Felvidék reformátusok lakta településeit is magában foglalta. A *Barsi Református Egyházmegye* Bars, részben Esztergom és Hont vármegyék; a *Drégelypalánki Református Egyházmegye* Nógrád, részben Esztergom és Hont vármegyék református közösségeiből állt. A *Komáromi Református Egyházmegye* Komárom, Pozsony, részben Esztergom, továbbá Nyitra vármegye megmaradt közösségeit (Alsószőlős, Farkasd, Kismánya, Magyarsók–Szelőce, Negyed, Nyitra) fogta össze, de hozzá tartozott az Illavai Fegyintézet (Trencsén vm.) fegyházi lelkésze is.

A *Mezőföldi Református Egyházmegye* Fejér, részben Veszprém vármegyékre, Tolnából Pálfa, Simontornya, Somogy vármegyéből Város- és Faluhídvégre terjedt ki. Az *Őrségi Református Egyházmegye* Vas és Zala vármegyék, a *Pápai Református Egyházmegye* részben Veszprém és Győr vármegyék, Esztergom vármegyében Lábatlanra, Esztergomra, Nagysápra terjedt ki. A *Veszprémi Református Egyházmegye* Veszprém tágabb környékét: részben Veszprém vármegyét, valamint Zala vármegye Balaton-felvidéki falvait, Fejér vármegyéből Csór, Fehérvárcsurgó, Inota, Moha falvakat fogta össze.

Trianon után az elcsatolt területekre került 75 anyaegyház, 3 missziói és 21 leányegyház 73.500 lélekkel. Az 1918-ban létrejött Csehszlovák Köztársaság területén, a Felvidéken és Kárpátján élő több, mint 200 ezer református 3 egyházkerületbe szerveződött. A szlovenszkoí részen alakult meg a Dunáninnen (Dunai) Református Egyházkerület, amelynek püspöki tisztségét 1921–1938 között Balogh Elemér pozsonyi lelkész töltötte be. Az 1938-as országgyarapítás során egyházkerületünkhöz 1945-ig visszatért a drégelypalánki egyházmegye elszakított része, továbbá a barsi egyházmegye egy, a komáromi pedig három anyaegyház kivételével.

A Dunántúli Református Egyházkerület 1918-ban tartott utoljára közgyűlést. Az „egymást szédítő gyorsasággal felváltó események”: az őszirózsás forradalom, főgondnokunk, gr. Tisza István miniszterelnök budapesti lakásán történt meggyilkolása, a forradalmi terror (Tanácsköztársaság) időszaka, majd a román katonai megszállás a teljes káosz szélére sodorták az országot. Az utódállamokból megindult a menekültáradat. A csehszlovák területekről 1919-ben megkezdődött az öntudatos lelkészek és tanítók elűzése, amely ellen Németh István püspök nem tudott hathatósan fellépni. Az illetékes zsupánok mögött nagyobb erő állt: a megszálló hadsereg.

Az egyházkerület csak a trianoni békekötés után, 1920. szeptember 22-én tartott újra közgyűlést, amelyen mérleget vontak az elmúlt két évről, s a soron lévő feladatokról. A köztes időszakban a püspök körlevelek, az egyházkerületi sajtó és a hivatalos levelezés útján kormányozta az egyházkerület meg nem szállt részét, s igyekezett kapcsolatot tartani a megszállt területekkel. 1919. augusztus 4. és 1920 augusztusa között 15 alkalommal személyesen utazott Budapestre, hogy a minisztériumban az egyházkerületi tanintézetek pénzügyi helyzetét rendezze. Tiszta István temetését követően azt is elrendelte, hogy a következő vasárnapon mindenütt tartsanak gyászistentiszteletet és a templomtoronyba tegyék ki a gyászlobogót. „Jellemző az akkori viszonyokra – emlékezett vissza a püspök – hogy a hazugságokkal tudatosan félrevezetett és mesterségesen felizgatott tömeg haragjának kitörésétől való félelem miatt ezt a rendelkezést alig egy-két helyen merték végrehajtani.” (A hamis propaganda Tiszát tette felelőssé a háború kitöréséért, holott ő minden tőle telhetőt megtett, hogy Ferenc Józsefet lebeszélje a hadüzenet megküldéséről.)

Az egyházi közigazgatást nehezkesebbé tette, hogy 1918 szeptembere és 1920 augusztusa között 16 lelkész hunyt el. Közéjük tartozott Antal Lajos ászári lelkész, tatai esperes, aki 1920. május 3-án távozott az élők sorából. Az egyházmegye bizalmából Czegléd Sándor győri lelkész került a helyére. Lemondott Segesdy Miklós balatonfüredi lelkész, veszprémi esperes, akinek helyére Demjén Márton veszprémi lelkészt választották meg esperesnek. A mezőföldi egyházmegye tisztújítása során Medgyaszay Vince leányegyház lelkész, a későbbi püspök került az esperesi székbe.

A békeszerződés aláírását követően a csehszlovák kormány a hűségesküt tett lelkészeknek és tanítóknak a magyarországinál magasabb javadalmazást állapított meg és havi 1800 korona drágasági segélyt is kiutalt. A püspök a megszállt területeken a „magyarországi református egyház osztatlan egységének fenntartását” elvből kimondta, erre a barsi és komáromi espereseket is figyelmeztette, a gyakorlatban azonban ezen elvet érvényesíteni már nem tudta. Patay Károly barsi rangidős esperes vezetésével mozgalom indult az elszakadásra. Döntésüket megkönnyítette, hogy az egyházkerület a nehéz pénzügyi helyzetben nem tudta megadni számukra a szokott segélyt.

A szerb megszállás alatt lévő dél-dunántúli területeken a hatóságok a híveket a tanító és lelkész fizetésének megtagadására, a csatlakozási ívek aláírására ösztönözték és megkezdték az egyes uradalmak, papi birtokok felosztását. Az egyházkerület segélyezéssel próbálta a lelkészeket és tanítókat kitartásra bírni. A püspök Vargha Dezső belsősomogyi esperest, darányi lelkészt bízta meg szerb megszállás alatt lévő 18 gyülekezet ideiglenes gondozásával. A szerbek baranyai kivonulásával mindegyik gyülekezet felszabadult.

A meg nem szállt területeken lassan visszatért a háború előtti békés élet, a hívek számos helyen újra buzgón látogatták a templomokat, éltek az úrvacsorával és „lélekemelő módon” adakoztak a rászorulóknak. Az újrakezdés során az egyháznak is szembe kellett nézni a kommunizmus alatti szerepével, amelyről azt terjesztették, hogy „egyes vidéken a református lelkészek is részt vettek a kommunista eszmék terjesztésében, hogy közülük nem egy ízig-vérig kommunista volt és mint ilyen, agitált hívei körében, sőt bizonyos megbízatásokat is fogadott el a népbiztosoktól, illetőleg azok kreatúráitól.”

A püspöki vizsgálat megállapította, hogy a kommunizmus alatt a lelkészek „méltónak bizonyultak magasztos hivatásokhoz” és megállták helyüket. Csupán három lelkész került gyanúba; közülük az egyik tisztázta magát, az illetékes egyházmegyei bíróság egy somogyi lelkészt megbüntetett, egy pápai egyházmegyei lelkészt pedig hivatalvesztésre ítélte. A pápai teológiai akadémia professzorainak többségét a püspök politikailag igazolta; két tanár kommunizmus alatti szerepét a további vizsgálatoknak kellett tisztáznia. Csurgón a gimnáziumból a „kommunizmus alatt magukról megfélemedezett tanár urak közül” kettő eltávozott, az igazolási eljáráson részt vevők közül Maller Dezsőt az egyházmegye hivatalvesztésre, Angyal Guidót pénzbírságra ítélte. Matolcsy István feddésben részesült. A pápai Nőnevelő Intézetben három tanítónő ellen merült fel kifogás. Egyikük időközben férjhez ment, a másik kettő püspöki dorgálásban részesült.

A kilátástalannak tűnő helyzetben a reformátusság csak az amerikai, hollandiai, angliai testvéregyházakra számíthatott. Ennek a várakozásnak meg is feleltek, hiszen amerikai és skót egyházi küldötségek meglátogatták a trianoni határokon belüli és kívüli területeket, a holland református egyház pedig gyermeküdültetési akciókkal és segélyekkel mutatta ki szolidaritását. A holland-magyar kapcsolatok elmélyítéséért sokat tett az 1919-ben Hollandiába kiküldött, s még az 1920/21. tanévben is kint tartózkodó dr. Antal Géza teológiai tanár. A református egyház és az ország érdekeit szolgálta az 1919/20. tanévben két pápai teológiai tanár: Pongrácz József és dr. Vass Vince külföldi propagandaútja is.

A „kommunizmus bukása után”, Horthy Miklós kormányzósága idején a kormányzati politika nemzeti-keresztény alapon kezdte meg a háború utáni újjáépítést. A trianoni sokk lelki kezelésére Németh István püspök egyhelyütt azt a gondolatot idézte, amelyet gróf Tisza István főgondnok mondott neki egy alkalommal: „Népeket, nemzeteket nem mindig az ellenség fegyvere tesz semmivé, pusztít el, hanem rendszerint a saját bűnük; erős nemzeti öntudatot, mély vallásos meggyőződést kardélre hányni nem lehet.” 1921 szeptemberében a maga hitvallását így megfogalmazta meg: „A fegyveres erőre támaszkodó hatalom kényszere elválasztott egymástól bennünket területileg, de nem ölheti ki szívből a testvéri szeretetnek, az egymás sorsában őszinte ragaszkodással osztozó összetartozásnak előbb-utóbb diadalmaskodó érzetét, azt a csüggedést nem ismerő szilárd elhatározást, hogy magyar református egyházunk igazai mellett mindvégig hűséggel kitartunk.”